ایران اقتصادی
سال بیست‌وپنجم ■ شماره ۷۰۱۸ ■ یکشنبه ■ ۱۹ اسفند ۱۳۹۷

عکس: ابوالفضل نسایی / ایران

پرونده «ایران» درباره آثار و تبعات پرداخت
۹۰۰ هزار میلیارد تومان یارانه در کشور

یارانه علیه اقتصاد

یادداشت ها:

ایده‌ای رادیکال برای گفت‌وگویی اعتدالی/ محمد فاضلی
سود سهام انرژی جایگزین مناسب برای یارانه‌ها/ محمود خاقانی
دلار ۴۲۰۰ تومانی و معمای یارانه‌ها /محمودزرین ماه
یارانه پنهان اقتصاد را با چالش مواجه می کند/ محمود جامساز

گفت و گوها:

علم اقتصاد یارانه نقدی همگانی را برنمی تابد/ مرتضی عزتی
یارانه‌های فعلی ضد عدالت اجتماعی است/ منصور معظمی
جلوی سقوط بهمن یارانه‌های پنهان را بگیریم/ علیرضا توکلی کاشی

سیاوش رضایی
خبرنگار

تا پیش از انتشار گزارش رسمی سازمان برنامه درباره میزان یارانه پرداختی در کشور، تنها می دانستیم که یارانه کلانی به صورت پنهان و آشکار در کشور توزیع می شود و هیچ برآورد دقیقی وجود نداشت، اما گزارش سازمان برنامه از پرداخت سالانه ۹۰۰ هزار میلیارد تومان یارانه در کشور ابعاد این موضوع را روشن کرد. این رقم که دو برابر بودجه عمومی دولت است، سالانه به بخش‌های مختلفی به صورت آشکار و پنهان اختصاص می یابد که در این میان یارانه انرژی بیشترین سهم را دارد. تنها بخشی که به صورت شفاف توزیع می شود حدود ۱۴۰ هزار میلیارد تومانی است که در قالب قانون هدفمندی یارانه‌ها در بودجه کل کشور میان مردم و سایر بخش‌ها توزیع می شود. مابقی این مبلغ فاصله قیمت واقعی تا نرخ ترجیحی است که برای برخی کالاها تعیین شده است. این آمار و ارقام آنقدر تکان دهنده است که نام ایران را در صدر لیست پرداخت کنندگان یارانه جهان قرار داده است. به طوری که ایران با ۸۰ میلیون نفر جمعیت، سالیانه ۴۵ میلیارد دلار یارانه انرژی پرداخت می کند در حالی که چین با ۱.۵ میلیارد نفر جمعیت، ۳۸ میلیارد یارانه انرژی دارد. این میزان از یارانه برابر با تقریباً ۱۰ درصد تولید ناخالص داخلی و ۱۵ درصد کل یارانه‌های انرژی جهان در سال گذشته است. مقایسه اعدادی که از سوی مراجع داخلی و بین المللی درباره میزان یارانه پرداختی در کشورمان منتشر شده است نشان دهنده آن است که اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها تنها بخشی از یارانه‌های پرداختی در کشور را هدف قرار داده است و برهمین اساس اقتصاد ایران نیازمند یک جراحی بزرگتر در زمینه یارانه‌هاست.

براساس اعلام محمدباقر نوبخت، رئیس سازمان برنامه و بودجه هم‌اینک سالانه ۹۳۴ هزار میلیارد تومان یارانه پنهان در کشور توزیع می‌شود. بررسی‌های سازمان برنامه و بودجه نشان داد که در سال حدود ۹۰۰ هزار میلیارد تومان یارانه در بخش بودجه‌ای، فرابودجه‌ای و یارانه پنهان وجود دارد؛ از این رقم حدود ۶۰۰ هزار میلیارد تومان به حوزه انرژی و نفت و مشتقات آن اختصاص دارد که ۲۱۵ هزارمیلیارد تومان آن متعلق به بنزین است.

از ۹۰۰ هزار میلیارد تومان یارانه پنهانی که در سال پرداخت می‌شود حدود ۳۰۰ هزار میلیارد تومان نیز به یارانه بودجه‌ای و فرابودجه‌ای تعلق دارد. براین اساس با لحاظ ۸۲ میلیون جمعیت کشورسالانه برای هر ایرانی بیش از ۱۱ میلیون و ۳۵۰ هزار تومان و در هر ماه ۹۴۹ هزار تومان یارانه پرداخت می‌شود.

■ **آسیب‌های یارانه**

جدای از این که پرداخت این حجم از یارانه غیرهدفمند و به‌طور عمده پنهان آسیب‌های فراوانی به ساختارهای اقتصاد ملی وارد می‌کند، بر بخش مصرف و تولید نیز آثار زیانباری به همراه داشته است.

دراین زمینه مقایسه میزان مصرف کالاهایی که از یارانه بهره‌مندند با میانگین جهانی آن گویای یک اسراف بزرگ ملی است. از سوی دیگر افزایش قاچاق و فشار برتولیدکنندگانی که محصولات خود را با قیمت واقعی نمی‌فروشند، از دیگر معایب پرداخت این حجم از یارانه در کشور است. برهمین اساس سال‌هاست که برای رهایی از این شرایط دولت‌ها برنامه‌های مختلفی اجرا کرده‌اند که مهم‌ترین آن هدفمندی یارانه‌هاست که متأسفانه هیچ یک نتوانسته است باری از دوش اقتصاد ملی بردارد.

درهمین راستا با توجه به سهم بالای حامل‌های انرژی در یارانه‌های پرداختی، هدفمندی یارانه‌ها در دو مرحله اقدام به افزایش نرخ انواع سوخت و برق کرد تا قیمت این کالاها را به منطقه نزدیک کند، اما با شکافی که هر ساله میان قیمت داخل و منطقه بیشتر می‌شود، در عمل هدفمندی یارانه‌ها به اهداف خود نرسید.

به عنوان مثال برای بنزین که ۲۱۵ هزار میلیارد تومان از کل یارانه‌های پرداختی کشور را شامل می‌شود، با لحاظ نرخ ۵۲ تا ۵۴ سنتی هر لیتر بنزین در منطقه و براساس دلار ۱۰ هزار تومانی نرخ واقعی هر لیتر بنزین به ۵ هزار تومان می‌رسد که نشان دهنده پرداخت ۴ هزار تومان یارانه پنهان برای هر لیتر بنزین است. این درحالی است که این فاصله بزرگ قیمتی میان داخل و کشورهای همسایه روزانه ۱۰ تا ۱۵ میلیون لیتر بنزین را به صورت قاچاق از مرزهای ایران خارج می‌کند که سود آن نصیب قاچاقچیان و زیان آن برای دولت و ملت می‌شود.

درباره برق نیز وضعیت مشابهی وجود دارد به‌طوری که هزینه ۱۱۰ تومانی به ازای تولید هر کیلووات ساعت برق به نرخی درحدود ۶۰ تومان یعنی ۵۰ تومان ارزان‌تر در اختیار مردم قرار می‌گیرد. همچنین یارانه ۵۶ هزار میلیارد تومانی که دولت برای واردات کالاهای اساسی بر مبنای دلار ۴۲۰۰ تومانی پرداخت می‌کند نیز از یارانه‌های دیگری است که باید به لیست بلندبالای یارانه‌های آشکار و پنهان اضافه کرد.

این درحالی است که با وجود هزینه کلانی که صرف پرداخت یارانه‌ها می‌شود ولی به دلیل نبود سازوکاری دقیق و روشن، این یارانه به دست مستحقان آن نمی‌رسد و در واقع این پردرآمدها هستند که بهره بیشتری بخصوص از یارانه‌های پنهان می‌برند و هر که بیشتر مصرف کند، از یارانه بیشتری نیز برخوردار می‌شود. علاوه برناعادلانه بودن توزیع یارانه‌ها، ترجیحی بودن قیمت بسیاری از کالاها باعث شده است تا ایران در مصرف تعدادی از محصولات در جهان رکورددار باشد.

درهمین زمینه مردم ایران پرمصرف‌ترین مردم جهان در مصرف گندم و نان که یکی از کالاهای بهره‌مند از یارانه است، هستند و با سرانه ۱۶۰ کیلوگرم در سال، بالاترین مصرف سرانه نان را در جهان دارا هستیم که این رقم ۶ برابرسرانه جهانی آن است.

در برق نیز مصرف ایرانیان ۳ برابر جهان است. درحالی که سرانه مصرف سالیانه در جهان ۸۰۰ کیلووات است در ایران این رقم ۲۵۰۰ کیلووات است. سرانه مصرف روزانه آب درایران دو برابر میانگین جهانی آن است، در ایران روزانه ۳۰۰ لیتر و درجهان ۱۵۰ لیتر مصرف می‌شود. سرانه مصرف روزانه بنزین نیز در ایران ۹۰ و در جهان ۱۵ لیتر است. براین اساس ایران ۶ برابر میانگین جهانی بنزین مصرف می‌کند. همچنین ایران ۳ برابر میانگین جهانی گاز مصرف می‌کند. سرانه مصرف سالانه گاز در جهان ۶۰۰ مترمکعب و در ایران ۱۷۰۰ مترمکعب است. درمجموع به‌طور متوسط ایران نزدیک به ۴ برابر میانگین جهانی انواع انرژی را مصرف می‌کند.

متوسط سالانه انرژی در ایران در حدود ۱۵۵ میلیون تن است که با این مقدار مصرف در رتبه سیزدهم جهان قرار دارد. امریکا با مصرف ۲ هزار و ۳۳۱ میلیون تن در جایگاه نخست این جدول قرار گرفته و چین با هزار و ۳۸۶ میلیون تن در رتبه دوم است. ایران بعد از برزیل و ایتالیا در رتبه سیزدهم و اسپانیا با مصرف سالانه ۱۴۵ میلیون تن انرژی در مقام چهاردهم قرار گرفته است.

مصرف سرانه انرژی در ایران به ازای هر نفر بیش از ۵ برابر مصرف سرانه کشوری مانند اندونزی با ۲۲۵ میلیون نفر جمعیت، ۲ برابر چین با یک‌میلیارد و ۳۰۰ میلیون نفر جمعیت و ۴ برابر کشور هند با یک‌میلیارد و ۱۲۲ میلیون نفر جمعیت است که با مقایسه شاخص شدت مصرف انرژی در ایران با بسیاری از کشورهای جهان، شاهد وضعیت ناهنجار بهره‌برداری انرژی هستیم. ایران در بخش مسکن به ازای هر متر مربع ۲.۶برابر متوسط مصرف کشورهای صنعتی انرژی مصرف می‌کند. برخی کارشناسان دلایل اصلی هدر رفت انرژی در بخش مسکن را نمای سنگی ساختمان‌ها، دوجداره

> بررسی‌های سازمان برنامه و بودجه نشان داد که در سال حدود ۹۰۰ هزار میلیارد تومان یارانه در بخش بودجه‌ای، فرابودجه‌ای و یارانه پنهان وجود دارد؛ از این رقم حدود ۶۰۰ هزار میلیارد تومان به حوزه انرژی و نفت و مشتقات آن اختصاص دارد که ۲۱۵ هزارمیلیارد تومان آن متعلق به بنزین است.از ۹۰۰ هزار میلیارد تومان یارانه پنهانی که در سال پرداخت می‌شود حدود ۳۰۰ هزار میلیارد تومان نیز به یارانه بودجه‌ای و فرابودجه‌ای تعلق دارد

نبودن پنجره‌ها، مجهز نبودن اماکن اداری و مسکونی به سیستم‌های هوشمند کنترل انرژی و هدرروی انرژی به سبب اهمال و غفلت عنوان می‌کنند.

میزان مصرف انرژی هر ۱۰سال یک بار، ۲ برابر می‌شود اما این نرخ رشد در مقیاس جهانی یک تا ۲درصد بیشتر نیست و میزان سوخت مصرفی جهان در حدود هر ۵۰ سال یک بار دو برابر می‌شود. بر این اساس ایران در مقایسه با میانگین جهانی ۴ تا ۵ برابر بیشتر سوخت مصرف می‌کند یعنی هم‌اکنون ۹درصد سوخت جهان در ایران و توسط تنها یک‌درصد جمعیت جهان مصرف می‌شود و هر ساله بیش از ۳۸درصد از بودجه سالانه دولت به یارانه بنزین اختصاص می‌یابد در حالی که درصورت مصرف استاندارد، می‌توانیم یکی از صادرکنندگان بنزین باشیم.

■ **بسته اصلاحات ساختاری**

همانگونه که اشاره شد در طول سالیان گذشته تلاش‌های زیادی برای حل معضل یارانه‌ها انجام شده است. دولت در سال گذشته در تبصره (۱۸) لایحه بودجه منابع حدود ۱۷ هزار میلیارد تومانی افزایش قیمت حامل‌های انرژی را خارج از تبصره هدفمندی پیش‌بینی کرد، اما به دلایلی از جمله آثار تورمی، در نهایت با مخالفت مجلس مواجه شد و برای سال‌جاری هم تغییر در این رابطه اعمال نکرد.

در بودجه سال آینده نیز هیچ برنامه‌ای برای اصلاح قیمت حامل‌های انرژی پیش‌بینی نشده است. درهمین زمینه مژگان خانلو سخنگوی سازمان برنامه و بودجه می‌گوید: قرار شد دولت بسته اصلاح قیمت حامل‌های انرژی را در قالب بسته اصلاحات ساختاری سازمان برنامه و بودجه تهیه کند و از سوی دیگر کمیسیون اقتصادی مجلس بسته‌ای جداگانه را بررسی و تدوین کند که در هر دو مورد در حال انجام است. براساس گفته‌های وی اگر در فاصله‌ای که لایحه بودجه بررسی و تصویب می‌شود، بسته‌های اصلاحات ساختاری حامل‌های انرژی به جمع‌بندی رسیده باشد در قالب قانون اعمال می‌شود واگر این گونه نشود به عنوان قانون جداگانه به مجلس رفته مورد بررسی قرار خواهد گرفت. وی این را هم گفت که بسته مورد نظر، ابعاد مختلف ساختاری حامل‌های انرژی از کارت سوخت سهمیه‌بندی یا آزادسازی و البته بازتوزیع منابع را در نظر خواهد گرفت، اما جمع‌بندی که باید بین سازمان وکمیسیون اقتصادی مجلس باشد هنوز اتفاق نیفتاده است.

ایده‌ای رادیکال برای گفت‌وگویی اعتدالی

یادداشت

محمد فاضلی
عضو هیات علمی دانشگاه شهید بهشتی

چهل نفر از محققان کشور که عمده آنها اقتصاددانان جوان هستند و برخی سابقه فعالیت سیاست‌پژوهی و سیاستگذاری نیز دارند، متنی را تحت عنوان «بیانیه اقتصادی جمعی از محققان جوان کشور» منتشر کرده‌اند. این متن ۵۷۶ کلمه‌ای چند مدعای اساسی دارد:

۶۰۰ تا ۹۰۰ هزار میلیارد تومان یارانه پنهان (معادل ۲ تا ۳ دلار در روز برای هر ایرانی) سالانه توزیع می‌شود.

این میزان یارانه یکسان توزیع نمی‌شود و ساکنین شهرهای بزرگ مثل تهران، چندین برابر حاشیه‌نشینان، کارگران ساده و روستاییان از یارانه پنهان بهره می‌برند.

بهره‌مندترین افراد از یارانه پنهان در قیمت، طبعاً پرمصرف‌ترین‌ها هستند نه نیازمندترین‌ها.

قیمت‌های یارانه‌ای مزیت‌های نسبی را مخدوش می‌کنند و بهره‌وری تولید را کاهش می‌دهند.

در کنار قیمت‌های یارانه‌ای، بازار سیاه و قیمت‌های مرزی شکل می‌گیرند، لذا مشوق رانت‌جویی و قاچاق می‌شوند.

مقابله با فقر معیشتی، تولید غیربهینه و فساد، نیازمند بازنگری در سیاست حمایتی دولت از گروه‌های آسیب‌پذیر است و برای دست یافتن به این سیاست حمایتی کارآمدتر، چند اصل باید رعایت شود.

الف. حذف تدریجی یارانه پنهان حامل‌های انرژی و توزیع نقدی و یکسان عواید آن در جامعه به‌صورت درآمد پایه همگانی.

ب. درآمد پایه همگانی باید مستقل از بودجه بوده و تنها از محل اصلاح قیمت حامل‌های انرژی تأمین شود؛ تأسیس یک صندوق انرژی با بهره‌مندی یکسان تک تک ایرانیان؛ و تعیین درآمد پایه همگانی بر اساس میزان اصلاح قیمت حامل‌های انرژی.

ج. حذف تدریجی یارانه پنهان حامل‌های انرژی تا رسیدن قیمت به هزینه فرصت صادرات.

د. حذف تدریجی یارانه پنهان در سایر کالاها تا حمایت از مصرف‌کنندگان بر مبنای افزایش بهینگی تولید و مصرف و از طریق نظارت بر کیفیت و رقابت صورت گیرد.

هـ. تسهیل تجارت بعد از حذف یارانه‌های پنهان و حذف دخالت‌های موردی و صلاحدیدی دولت و کنار گذاردن واردات یارانه‌ای به‌عنوان ابزار تنظیم بازار.

این بیانیه مدعی است تحقق عدالت، افزایش بهینگی و سلامت فعالیت‌های اقتصادی، متنافر نیستند و با حذف مداخلات قیمتی و تبدیل یارانه پنهان به درآمد پایه همگانی، می‌توان هر سه را محقق کرد، مشروط به آن‌که:

درآمد پایه همگانی مستقل از بودجه و تنها از محل اصلاح قیمت حامل‌های انرژی باشد؛

فرآیند جایگزینی یارانه پنهان با درآمد پایه همگانی تدریجی و مستمر باشد؛

برقراری درآمد پایه همگانی، توأم با حذف تدریجی یارانه پنهان سایر کالاها باشد؛

همزمان با حذف یارانه پنهان، تجارت بخش خصوصی بتدریج تسهیل گردد.

قریب به یقین همه تهیه‌کنندگان و امضاکنندگان این بیانیه عمیقاً اطمینان داشته‌اند که آن‌چه پیشنهاد می‌دهند - یعنی حذف کردن تدریجی یارانه‌های پنهان در مقیاس ۶۰۰ تا ۹۰۰ هزار میلیارد تومان - در کشوری که تاکنون سیاستگذارانش تن به هیچ اصلاح ساختاری عمیقی (الا یک بار اصلاحات ناقص در تغییر نظام یارانه‌های سوخت) نداده، تا چه اندازه پیشنهادی رادیکال است. تهیه‌کنندگان همچنین می‌دانسته‌اند که سؤالاتی پیش روی آنها قرار می‌گیرد و سؤال کنندگان متخصص اصحاب این بیانیه را متهم خواهند کرد که کل علم اقتصاد و اقتصاد سیاسی این پیشنهاد را به کمتر از ۶۰۰ کلمه تقلیل داده‌اند.

ادامه در صفحه ۱۴